

Monografija

Marija Jurić Pahor, letnik 1956, rojena v Šmarjeti v Rožu na Koroškem, z diplomom iz pedagogike na celovski univerzi in doktoratom iz sociologije na ljubljanski FDV, je znanstvena svetnica na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Objavila je številne znanstvene publikacije o temah narod-identiteta-spol, transkulturnost, spomin v povezavi z množičnim nasiljem in travmami.

Marija Jurić Pahor: Memorija vojne

NA NIČELNI TOČKI: POSTAVITEV NOVEGA ZAČETKA

Neposredno po prvi svetovni vojni je povsod v Evropi prevladovala težnja, pustiti vojno za sabo, jo izbrisati iz spomina. Pojav nakazuje "prelamljanje časa" (Assmann, 2013, 132), cezuro, ki sovpada z novim opomenjanjem in reevalvacijo sedanjosti in prihodnosti ter razvrednotenjem in odcepitvijo preteklosti. Ta temporalna ontologija, ki izhaja iz preprostega dejstva, da so bili ljudje po vojni telesno in psihično izčrpani, nemalokrat tudi travmatizirani, je s padcem habsburške monarhije in c. kr. časa dobila še dodatno dimenzijo, saj so bile pretrgane tudi vse stare kulturne in družbene vezi, tako da je predstavljala "iznajdba novega" ali "postavitev novega začetka" (prav tam) neobhodno nujo. Zgovorna v tem kontekstu je spet Dornikova črtica Obtožnica (1917). V njej gre protagonist študent skozi ničelno točko psihološkega, socialnega in ekstenzionalnega razkroja, vendar kot umetnik kljub temu ostaja pri življenju – da bi oznanjal nov začetek, ki je hkrati konec predhodnega. Iz hude eksistencialne krize, ki jo prežemajo tesnoba, smrtni strah in nemoč, se rešuje tudi "s krikom po novem človeku" (Čeh Steger, 2010b, 63) in z vero v novo miroljubno človečnost.

S tem se vključuje v tok evropskega mesijanskega ekspresionizma, katerega pripadniki so bili prav tako kot on izraziti pacifisti (prav tam). Oznanilo nove človečnosti je najizraziteje zapisano v Dornikovi črtici Pogovor s psom (1918), katere glavna pripovedna oseba je znova študent z roba socialne in eksistencialne krize, njegov edini poslušalec pa lačen in premražen pes, ki se potika po ulici: "Prišel bo nov čas. Pripraviti se moramo: zato moramo iti nazaj h koreninam in rožam in vsem kreaturam, da najdemo zopet človeka v sebi. In ko postanemo človek, pričnemo novo ljubezen, čisto, kakor je bila na začetku. Roži porečemo sestri in jelenu brat /.../" Mlad človek, najpogosteje študent, je pri Dorniku praviloma nosilec tovrstnih oznanil, ki implicirajo panteistično doživljanje sveta ter visoko vrednotenje mladosti – kar pa je splošna značilnost ekspresionizma:

"Pride trenutek, ko bi rad jokal! Nato se zopet dvigneta v meni sila in upor: Ne! Ne še! Ustnice bi razgrizel, sunil bi to težko skalo s svojih pleč; vse kar leži na meni, bi spraskal, raztrgal in vstal močan, mlad, silen!" (Dornik, 1917, 442) "Ne bo te zeblo. /.../ Mehko ti bom postlal. Še odejo ti potegnem s svoje postelje, kajti jaz je ne potrebujem. Vroč sem, ker je mlado življenje v meni in ogenj za novo ljubezen – // Glej, nag kljubujem mrazu in vetrovom!" (Dornik, 1918, 24)

Čeprav te vrstice dajejo misliti na generacijsko menjavo v smislu prekinitvene kategorije, po kateri se mladim v primerjavi s starši/starejšimi pripisuje večja vrednost – sociolog Karl Mannheim (1928, 175) je to menjavo opisal kot "vzpostavitev novih nosilcev kulture" in "odhod prejšnjih nosilcev kulture" –, je v primeru Dornika (in ekspresionističnih literatov) ustrežnejša razlaga za ta pojav "čustvena dediščina" vojne, ki je posameznike silila v to, da se ji radikalno odpovejo, in sicer v prid "prerojenja", ki so ga povezovali s kategorijami, kot so mladost, odpornost, moč; veljalo se je otrestiti zadušljive more vojne, jo zvaliti s pleč.

Zanimivo v tem okviru je tudi opažanje Igorja Vilfana, ki je leta 1999 uredil vojni dnevnik svojega starega očeta Franca Rueha, da bi bil v neokrnjeni obliki dostopen tudi v knjižni obliki. V predgovoru knjige ugotavlja, da so številni vojaki med vojno pisali dnevnike, in domneva, da jih niso pisali niti za potomce niti za sebe, saj jih niso kasneje nikoli več odprli. Tudi njegov stari oče svojega dnevnika

ali albumov s fotografijami "ni nikoli niti z besedico omenil" (Vilfan, 1999, VII). Vilfan predpostavlja, da je vojake k pisanju gnala notranja potreba. "Pisali so jih zato, da so se vsaj nekoliko otesli more, ki jih je tlačila, ker so morali sodelovati pri ubijanju, dejanju, ki je v normalnih razmerah v nasprotju z vsemi človeškimi vrednotami." (prav tam) In to preteklost je veljalo izbrisati, tukaj in zdaj. Psihoanalitik Paolo (Pavel) Fonda (2016, 588) ugotavlja, in avtoričin pregled spominskega gradiva to potrjuje, da v dnevnikih in spominskih zapisih skorajda noben vojak ali nekdanji vojak ne omenja, da je v vojni ubil nasprotnika, kaj šele da bi kdo izmed njih opisal, kako se je ob takšem dejanju počutil. Grozo, povezano z ubojem, so vojaki "vkapsulirali", nosili kot nekakšen "metek" ali "svinčeno kroglo" v sebi – kot naboj, ki ga ni mogoče operativno odstraniti in zaradi družbene tabuiziranosti niti s kom deliti, ubesediti (prav tam).

Čeprav so vojaki dejanja uboja nasprotnika podvrgli "cenzuri" in ga poskušali potisniti v nezavedno, je opazno, da se tovrstna potlačitev vedno vrača k travmatičnemu dogodku (uboju), da ga torej opredeljuje repeticija, ki ostaja navdihnjena z disociacijo, cepitvijo, rezom. Na to zgovorno opozarja oficir Andrej Čebokli, eden redkih vojakov, ki uboj nasprotnika sploh omenjajo. Petega oktobra 1917 je v svoj dnevnik zapisal: "Mi ubijamo in morimo – in potem imamo slabo vest, da smo storili svojo dolžnost." Tri dni kasneje pa tole: "In kdor /.../ ne pozabi preteklosti, napačne in nečiste – ta se že samega sebe obsodi na smrt: kajti človek bodočnosti ne bo več poznal vojn – morenja – klanja /.../" (Čebokli, 1999, 132–133).

Tudi Carlo Emilio Gadda, ki je bil kot nadporočnik najprej poslan na tirolsko in nato na soško fronto, asociira s travmatično vojno preteklostjo čas, ki terja radikalen prelom, da bi bilo mogoče vzpostaviti nov začetek. Sedemnajstega septembra 1918 je v taborišču Celle blizu Hannoverja, kjer je bil kljub koncu vojne še vedno v ujetništvu, v svoj dnevnik zapisal: "Štiri leta in tri mesece, skupaj 51 mesecev. Kakšna leta! Koliko hrepenenj in mučnih spominov, če misliš nazaj; kakšne grozovite bolečine, in kako sem duhovno ostare!" (Gadda, 1955, 433) Svoj dnevnik zaključil 31. decembra 1919 z besedami: "Nič ne bom več napisal, ker nič od mene ni več vredno, da se spomnim, tudi ne od mene samega. Tako zaključujem dnevnik." (prav tam, 435) Sledita še nadaljnji dve navedbi zelo sorodne vsebine, od katere ena vključuje izrecno opozorilo, da se "avtobiografski zapiski" zaključujejo z omenjenim dnem "in nobeden ne bo več sledil, ne tukaj ne drugje" (prav tam).

Velja pa opozoriti, da je Gadda leta 1934 vseeno izdal kratko prozo s simptomatičnim naslovom *Impossibilità di un diario di guerra* (O nezmožnosti vojaškega dnevnika), ki je izšla v njegovi knjigi *Il castello di Udine* (Videmski grad). V njej se v nekakšnem mitičnem pogledu obrača nazaj v preteklost in daje vedeti, da je vojno, še preden se je ta začela, zaslužil kot "bolečo nacionalno nujo", ki mu je omogočila nekaj njegovih najboljših ur življenja – "takšnih, ki so mi omogočale pozabo in mi podarile popolno spojitev mojega bitja z idejo: temu se pravi, tudi če se zemlja trese, blaženost [občutek največje sreče]" (Gadda, 1934, 142). Dejansko je mogoče že iz njegovih dnevnikov v taborišču Celle (v knjižni obliki so izšli še leta 1955) razbrati poskus, kako kljub močni deziluziji ohraniti navdušenje nad vstopom v vojno, ki ga je Gadda vseskozi povezoval z vzponom italijanske nacije. Avtor poudarja klasično heroični vidik svoje vojne izkušnje, pri čemer vojna kot stanje tesnobe in strahu, kot telesna in moralna muka, pri njem skorajda ni omembe vredna. Tudi upodobitvi nasilne smrti se je Gadda izogibal, pa čeprav so to izkušnjo medsebojno delili vsi vojaki. Smrt zato obdaja

Založba: Mohorjeva družba, Celovec

Leto izida: 2019

Strani: 464

Vezava: mehka

Cena: 38 evrov

PREBERITE

O KNJIGI

Tudi vojna živcev

Izčrpna analiza o prvi svetovni vojni in njenih posledicah na slovenskih tleh

Darka Zvonar Predan

z nekakšno avro častnega (za narod), vojno pa reducira na ideale plemenitih borcev in na učinkovalni radij, ki je po ekspresivnosti, pripovedni moči in prikazu primerljiv s tako imenovano novo stvarnostjo (neue Sachlichkeit). Gadda je bil z namigom na nosilce oblastnih funkcij prepričan, da bi bilo mogoče v vojni "preprečiti mnogo trpljenja z bolj izbrušeno inteligenco, odločnejšo voljo, manj sebičnih interesov, več občestvenega duha in manj slonokoščenih stolpov. Recimo z manj napoleonskih epolet in manj sleparji in izdajalci." (Gadda, 1934, 142–143)

"Prelamljanje časa" nima toliko opraviti z napredkom ali razumskostjo, kakor si jo je zamišljal Gadda, temveč zlasti s tabulo raso, težnjo po temeljiti odstranitvi ali odcepitvi predhodnega, da bi se lahko začelo znova. Ta težnja po drastičnem koncu s predhodnim ni bila navzoča le pri vojaki ali v ožjem družinskem krogu, temveč tudi in zlasti v javnem diskurzu, kjer je predstavljala pravcati imperativ. Povojna družba si je prizadevala za to, da ukroti in odstrani vse, kar je spominjalo na vojne travmatizacije ter na krvave in nasilne plati vojne.

V tem smislu je veljalo umiriti neobvladljiva, potencialno eksplozivna čustva, kar pa bi bilo po prepričanju Gadde možno le z vzpostavitev močnega novega reda, ki ga je zanj predstavljala fašizem (ta je Gaddo zaradi "marcialnega bojevnštva" in "animaličnega vitalizma", poosebljenega v liku Mussolinija, odbijal do te mere, da mu je v poznih tridesetih letih obrnil hrbet; gl. Meier, 2002, 198).

Curzio Malaparte (roj. kot Kurt Erich Suckert), italijanski pisatelj, novinar in diplomat, ki se je kot prostovoljec bojeval v prvi svetovni vojni, po vojni pa je bil najprej fašist (sodeloval je v Mussolinijevem pohodu na Rim in kasneje kot član Nacionalne fašistične stranke ustanovil več revij), od leta 1927 dalje pa deklariran antifašist (kritiziral je koruptivnost fašističnih oblasti, bil izključen iz stranke in večkrat zaprt ali izgnan), je spadal med tiste, ki so svojo vojaško izkušnjo ubesedili in bili zaradi tega kmalu soočeni s cenzuro. Njegova knjiga *La rivolta dei santi maledetti* (Upor prekletih svečenikov, prvotno objavljena pod naslovom *Viva Caporetto! – Živel Kobarid!*) je bila takoj po izidu leta 1921 prepovedana, poleg tega je bil Malaparte kot diplomat odpoklican iz Varšave. Knjigarnarji, ki so si drznili prodajati njegovo knjigo, so bili izpostavljeni hudim pritiskom vse tja do fizičnega nasilja (Cadeddu, 2017, 53, 66).

Knjiga tematizira neke vrste kolektivno travmatsko memorijo, ki so jo italijanska zmaga, patriotski rituali in kulturi, vlada ter vzpenjajoči se fašizem skušali potlačiti, in sicer poraz pri Kobaridu, ki mu je Malaparte pripisal značaj brezupnega, vendar sakrosakrnega upora, češ: italijanskim vojakom, je bilo zaradi nesposobnosti vojaških poveljnikov in vodilne politične kaste usojeno, postati žrtev. Čeprav je Malaparte s to dikcijo, ki implicira nauk oktobrske revolucije, soprispeval k mitizaciji vojne izkušnje, ni prikrival njene krute resničnosti, še zlasti ne brutalnosti, ki so ji bili s strani nadrejenih izpostavljeni italijanski vojaki; Malaparte jo je izpovedoval en détail.

Mario Isnenghi (1981, 7), ki je Malapartejevo knjigo ob začetku osemdesetih let znova izdal, jo označuje kot "grobo, nespodobno in transgresivno". Pisatelj jo je napisal z namenom, da ohrani spomin na vojno: zase, za svoje tovariše, padle in prihodnje generacije (Cadeddu, 2017, 65). Nenehno se v njegovi knjigi pojavlja vprašanje "Zakaj": "Zakaj se boriti? Zakaj umreti? Za koga le?", "Zakaj vedno le jaz?" (Malaparte v Cadeddu, 2017, 56).

Eno največjih presenečenj zadnjih let, tako je knjigo *Memorija vojne*, podnaslovljeno *Soška fronta v spominski literaturi vojakov in civilistov*, označil eden od obeh recenzentov Oto Luthar. Res tako izčrpnih analiz na temo prve svetovne vojne na slovenskih tleh ni veliko, sploh ne takšnih, ki bi za nameček presegale lokalni okvir, zato je prav, da je, potem ko je leta 2017 pri Mohorjevi že izšel izvornik v nemščini, zdaj našla pot med bralce še predelana in razširjena slovenska izdaja.

Avtorica se v svojem pristopu ne omejuje na eno samo znanstveno disciplino, ampak vključuje zgodovino, sociologijo, kulturologijo, medicino, psihoanalizo, nevroznanost itd. Pri tem črpa iz bogate baze podatkov, vzetih iz spominskih in literarnih besedil različnih avtorjev. O svojih izkušnjah govorijo tako vojaki, ki so se na območju Soče borili na različnih straneh, avstro-ogrski in italijanski, kot civiliste in civilisti, pa tudi pripadniki "vojne mladine", torej tisti, ki so bili za vpoklic v vojno še premladi in so, vsaj nekateri, to razumeli kot izgubljeno možnost za lastno dokazovanje. Ob vsem spominskem dnevniškem in kroniškem bogastvu avtorica navaja tudi časopisne citate, izjave zdravnikov, psihiatrov, razglednice in karikature pa seveda likovne umetnine in umetnostna besedila. Do besede pridejo, tako ali drugače, številni zelo ali le malo znani, ne samo slovenski pisatelji in pisateljice.

Bralka in bralec se lahko temeljito poučita tako o prvih slutnjah in strahovih pred vojno grozo, že ob balkanski vojni, kakor tudi o evforiji ob mobilizaciji, pri čemer izvemo, da je bilo navdušenje prisotno le v večjih mestih, na slovenskem podeželju pa sta prevladovala strah in zaskrbljenost. Izčrpno je predstavljen zgodovinski okvir pred vojno, pa tudi po njej, ko so nacionalni ideologi treh novih držav, Italije, Avstrije in Kraljevine SHS, zanikali memorijo vojne zlasti v njenih travmatičnih razsežnostih. Ob tem je posebna pozornost posvečena Koroški, natančneje propagandni dejavnosti v času pred koroškim plebiscitom leta 1920 in s tem povezanim koroškim obrambnim bojem oziroma bojem za severno mejo. Prav pričevanje o travmah, s katerimi je vojna zaznamovala ljudi, vojake in civiliste, pa je najbolj pretresljiv del knjige, ki pokaže, kako je izpostavljenost vojnim poškodbam povzročila globoke, dolgotrajne spremembe v fiziološkem ustroju, čustvenih reakcijah in seveda tudi v memoriji, spominu. Avtorica poudari, da je bila prva svetovna vojna s svojo spiralo dotlej neslutenege nasilja tudi "vojna živcev", ki je množično pehala vojake v fizične in psihične zlome, med vojne tresavce, histerike in nevrotike, veliko preden se je - pod vplivom travmatizacij, ki so jim bili izpostavljeni vietnamski vojaki - ustalil pojem posttravmatske stresne motnje.

Skratka, zanimivo branje tudi za tiste, ki mislijo, da o veliki vojni vedo že dovolj.

KSENIIJA V. KUTLAČIČ

ŽIVALI, MOJE PRIJATELJICE

Glorija Lorenci

Na najprijaznejši domačiji tam nekje na obrobju Slovenskih goric je Ksenija Vesenjaj Kutlačič spisala knjigo *Živali, moje prijateljice*. V njej je nanizala zgodbe o najbolj spregledanih med živalmi, o tistih, ki prihajajo na naše krožnike in za katere vsakdo vsaj nekje na obrobju zavesti ve, da jim je bilo življenje odvzeto že veliko prej, preden so jih odpeljali v klavnico. Industrija rejnih živali je surova, samo tako je lahko poceni, in samo tako je lahko poceni tudi njihovo meso.

Knjiga se začne z zgodbo o Odiju, čisto malemu pujsu, ki je prišel v Ksenijino družino, jo osvojil (pa tudi družinski kavč, seveda) in vsak dan znova dokazoval, zakaj raziskave kažejo, da so prašiči najbolj inteligentna, pa tudi neverjetno čuteča bitja. Odi je bil tisti, ki jo je "izbral", da je postala glas živali, ki nimajo nobenih možnosti, da bi živele vsaj znosno, kaj šele dostojno živalsko življenje. Kriv, da se je odrekla udobju "ne-vednosti" in postala kmetica posebne vrste na kmetiji posebne vrste - na domačiji Koki, zatočišču za rejne živali. Več kot 60 jih tam uživa svobodo, da so, kar so. Vol Miško, krava Mika, kozja družina, oven Mario pa ducat in več svinj, jata kokoši ... Knjigo zlahkajno imenitne fotografije Tadeja Gudana. Napisano toplo in brez dvignjenega pedagoškega prsta.

O AVTORICI

Ksenija Vesenjaj Kutlačič je diplomirana kulturologinja in mama dveh sinov. Z možem sta pred petimi leti ustanovila Zavod Koki, neprofitno organizacijo, ki živi izključno od prostovoljnih prispevkov. Tudi celoten izkupiček od prodaje knjige je namenjen živalim. Knjigo lahko naročite pri Zavodu Koki, Na produ 13, 2354 Bresternica.